didaskalia
gazeta teatralna

Z numeru: **Didaskalia 175/176**
Data wydania: czerwiec – sierpień 2023
Źródło: https://didaskalia.pl/pl/artykul/noty-o-ksiazkach-14

/ TEATR W KSIĄŻKACH

Noty o książkach

Na styku. Performanse naturo-kulturowe w strefach kontaktu i konfliktu, red. Ewa Bal, Dorota Fox, Ewa Wąchocka, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2022

Publikacja składa się z osiemnastu tekstów, podzielonych na cztery bloki tematyczne (*Terytorium*, *Teatr*, *Sztuki działania* i *Dyskurs*). Ze względu na ilość materiału, artykuły raczej sygnalizują problemy i zagadnienia, aniżeli wnikliwie je analizują. Osoby autorskie oraz redaktorskie zauważają, że w teraźniejszym kontekście politycznym i geograficznym należy przeformułowywać myślenie o sposobach budowania relacji międzykulturowych i wspólnotowych, zarówno w wymiarze włączającym, jak i wykluczającym (mowa chociażby o napływie osób uchodźczych z Ukrainy oraz kryzysie na granicy polsko-białoruskiej).

Punktem wyjścia są takie koncepcje jak „geografia gniewu” Arjuna

Appaduraia, „polityki wrogości” Achille Mbembego, a przede wszystkim „strefy kontaktu” Mary Louise Pratt. Pratt skupia się na tym, jak w krajach postkolonialnych dochodzi do spotkania kultur, pozycji, języków, które mieszając się i morfując, tworzą nowe sieci i nowe byty kulturowe, tożsamościowe, co pozwala na (przynajmniej częściowe) zasypanie przepaści wynikających z asymetrycznego rozkładu sił władzy. Autorzy i autorki tekstów *Na styku*, nie twierdzą, że zjawiska, które badają, są zamkniętymi projektami, rozwiązującymi istniejące konflikty. Starają się jednak wskazać takie działania, które zmieniają lokalną wyobraźnię czy kwestionują wielkie narracje i są najczęściej ściśle związane ze środowiskiem naturalnym, terytorium czy społecznym otoczeniem, które staje się działającym, wręcz kluczowym podmiotem. Stąd wiele artykułów dotyczy takich obszarów jak Górny i Dolny Śląsk, Zagłębie, Cieszyn i Czeski Cieszyn, Ziemie Odzyskane oraz tego, w jaki sposób na tych terenach sztuka (głównie teatr) próbuje budować czy odzyskiwać lokalne tożsamości. Nie mniej ważne są oczywiście artykuły dotyczące konfliktów „większej” (w znaczeniu geograficznym) skali, np. artykuł Justyny Jaworskiej o echach Strajku Kobiet w najnowszym polskim dramacie, Łucji Iwanczewskiej o praktykach reparacyjnych współczesnych sztuk performatywnych czy Arkadiusza Półtoraka o etyce seksualnej młodych dorosłych we współczesnej, popandemicznej Polsce.

Artykuły, tematycznie często odległe od siebie, łączy próba znalezienia tych miejsc przecięcia, które kryją w sobie szansę na twórczą zmianę. Książka jest znacząca również pod kątem wybranych metodologii – osoby autorskie piszą z różnych perspektyw i zazwyczaj zaznaczają pozycję, z której przyglądają się konkretnym zjawiskom. Zarówno różnorodność relacji osób piszących z przedmiotami badań, jak i często niestandardowe spojrzenie wynikające ze skupienia się na tematach niewygodnych lub przemilczanych powoduje, że publikacja sama staje się otwartym projektem, zapraszającym do dalszego

szukania miejsc tarć, w których drzemie twórcza i transformacyjna siła.

Weronika Nagawiecka

Artur Pałyga, *Gotki*, Instytut Teatralny im. Zbigniewa Raszewskiego, Warszawa 2023

Dramat *Gotki* został napisany w ramach trzeciej edycji stypendium twórczego Instytutu Teatralnego im. Zbigniewa Raszewskiego „Dramatopisanie" i wydany w serii o tej samej nazwie. W ramach tegoż programu odbył się także konkurs na eksplikacje reżyserskie, który wygrała Daria Kopiec i jej eksplikacja dotycząca *Gotek* (Nowy Teatr im. Witkacego w Słupsku).

Tekst Artura Pałygi to okruchy życia trzech sióstr. Kryśka i Majka, emigrantki, przyjeżdżają po wielu latach do rodzinnej wsi, gdzie mieszka ich siostra Lutka i umierająca matka Stanisława, którą ta się opiekuje. Powrót do domu wiąże się dla kobiet z nieuniknionym zmierzeniem się ze wspomnieniami trudnej młodości. Wykluczenie komunikacyjne, utrudniony dostęp do edukacji, bagatelizowana przemoc domowa, alkoholizm ojca, zawstydzające dziś obyczaje, codzienne wiejskie rytuały, zupełnie inna od miastowej mentalność polskiej wsi. Czas transformacji systemowej, w wyniku której zubożała nie tylko rodzina sióstr, ale i cała wieś. Pamięć o tym wszystkim budzi w kobietach sprzeczne emocje, bolesną melancholię, tęsknotę i nietęsknotę zarazem. Kobiety żyjące teraz w innych miejscach zmagać się muszą z poczuciem wstydu i niestabilną, wypieraną tożsamością. Konsekwencje dorastania na wsi trwają do dziś, a po powrocie do domu rodzinnego bolą jeszcze bardziej, jak gdyby stara rana na nowo się otwarła.

Okazuje się też, że ich obecne życie wcale nie wygląda tak, jak sobie wymarzyły, Kryśka, choć mieszka we Włoszech, jest równie nieszczęśliwa jak Lutka, która pozostała w domu. Kobiety pracują w niesatysfakcjonujących zawodach, ich dzieci także wyemigrowały, nie utrzymują kontaktu z rodzicami, nie przyjeżdżają już nawet na święta, międzypokoleniowa komunikacja niknie, więzy się rozluźniają, co jest powodem smutku sióstr, ale przecież dzieci powielają gest swoich matek, ich ucieczkę.

Dramat podzielony jest na trzy akty: „Dzień", „Noc" i „Poranek", które odpowiadają czasowi wydarzeń. Pałyga układa zwykłe, codzienne zwroty w subtelną poezję. Poetyka powtórzeń i liczne przerzutnie nadają tekstowi hipnotyczny, transowy niemal rytm przypominający zaklęcia wiejskiej szeptuchy; Pałyga czerpie z ludowych rymowanek czy zaśpiewów. Ostrożnie wyważone tempo dramatu oddaje senność małej, spokojnej wsi.

W trakcie wykopalisk archeolodzy odkryli w tej miejscowości pozostałości wioski plemienia Gotów, którzy, jak twierdzi Majka: „Wszędzie się dostosowali/nawet u nas". Kobiety nazwą się Gotkami, spadkobierczyniami wędrownego ludu, który posiadł zdolność adaptacji do najtrudniejszych warunków i okoliczności. Nietrudno zauważyć paralelę. Pada pomysł, aby wieś przekształcić w agroturystykę, a turystów miałaby zachęcić zrekonstruowana wioska Gotów. Nie do końca wiadomo, czy to kapitalizacja własnego cierpienia, czy próba zaakceptowania swoich korzeni, a co za tym idzie – swojej tożsamości. I nie wiadomo, czy ten szalony, podlany wódką pomysł zostanie wcielony w życie.

Gotki to niepozorna, cicha tragedia kobiet wpisana w kontekst historii Polski XX wieku. Utkana ze szczegółów, skrawków wspomnień wydarzeń, które każda z sióstr pamięta inaczej. To wreszcie szczera konfrontacja ze wszystkim, co najgłębiej skrywane, najmocniej kochane i najmocniej

nienawidzone jednocześnie.

Zofia Kowalska

Piotr Szenajch, *Odczarowanie talentu. Socjografia stawania się uznanym artystą,* Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2022

Tytułowe odczarowanie talentu to proces złożony. Piotr Szenajch wkracza do świata pewnej grupy społecznej i wyznacza sobie konkretne cele. Chce rzucić nowe światło na sztukę i biografie artystów. Przeprowadza rozmowy z powszechnie uznanymi i rozpoznawalnymi polskimi twórcami i twórczyniami sztuk wizualnych i performatywnych. Na ich podstawie próbuje pokazać, „co jest społeczne w tym, co wydaje się indywidualne". Analizuje wpływ społecznych struktur, procesów i instytucji na sukces artystyczny. Rekonstruuje doświadczenia biograficzne, wydobywa i nazywa pewne uwarunkowania, by stworzyć portret zbiorowy.

Szenajch w rozmowach przyjmuje metodę autobiograficznych wywiadów narracyjnych, powstrzymuje się więc od narzucania założeń, pojęć i problemów. Badanymi są: Zbigniew Libera, Katarzyna Kozyra, Artur Żmijewski, Grzegorz Klaman, Zofia Kulik, Grzegorz Kowalski, Zuzanna Janin, Robert Kuśmirowski, Tomasz Kozak, Oskar Dawidzki, Wilhelm Sasnal, Paweł Susid, Agata Bogacka, Zbigniew Rogalski, Leon Tarasewicz. Są też wywiady z osobami ze Śląska, które amatorsko zajmują się sztuką (autor posługuje się

tu kategorią „artystów naiwnych”). Podczas przygotowań i zbierania materiału do książki Szenajch wiele rozmawiał ze studentami warszawskiej ASP, prowadził też obserwację uczestniczącą na zajęciach w pracowni Grzegorza Kowalskiego.

We wstępnym rozdziale nakreślone zostają metody badawcze i przywołane teorie, którymi autor się posługiwał lub inspirował. Najważniejsze miejsce zajmuje socjologia Pierre’a Bourdieu. Książka została podzielona na cztery części. Pierwsza zawiera opisy wczesnych etapów życia badanych jako początków drogi do pracy artystycznej. Szenajch zwraca uwagę na pierwotne społeczne usytuowanie artystów, rodzinne zaplecze oraz wpływ nabytych skłonności (kulturowych, estetycznych i językowych) na dalsze życie. Analizuje wyznaczniki awansu społecznego. Opisuje procesy socjalizacji i przytacza koncepcje socjologii wychowania i edukacji. Autor ma świadomość, że materiał, który zgromadził, jest obszerny, rezygnuje więc z chronologicznego przytaczania biografii każdej osoby. Rozdziały są podzielone pod kątem konkretnych uwarunkowań, oddziałujących na późniejszą pracę artystyczną. Druga część dotyczy uwikłania sztuki współczesnej w dyskursy. Szenajch analizuje wpływ tradycji, zmieniających się stylów, nurtów, technik i podejść do sztuki. Przytacza różne rodzaje nastawienia do poprzedników, autorytetów, konkurentów. Posiłkuje się teorią sztuki nowoczesnej jako dyskursu w ujęciu Foucaulta. Rozdział trzeci zawiera socjologiczne i ekonomiczne analizy świata i rynku sztuki. Tematyzowane jest w nim znaczenie nawiązywania relacji z lokalnym środowiskiem artystycznym i instytucjami. Szenajch zaznacza ich wpływ na kształtowanie pozycji w środowisku. Ostatnia część to swoiste podsumowanie, teoretyczne omówienie konkretnych zjawisk. Autor korzysta m.in. z poetyki filozoficznej Deleuze’a i Guattariego oraz socjologicznej teorii aktora-sieci. Analizuje drogę do wypracowania własnego projektu

artystycznego na tle tych uwarunkowań. Wprowadza i wyjaśnia ważne pojęcia: rykoszety upodmiotowienia, kłączowe usytuowanie i rozrost upodmiotowienia, dyskursywne zainfekowanie i inkubacja. Zakończenie książki jest nietypowe, bo autor dzieli się w nim dwiema propozycjami teoretycznymi, które nie zmieściły się w publikacji jako rozdziały. Objaśnia, czym są wehikuły awansu (przemieszczenie w społecznej strukturze) i domykanie furtek (proces, odcięcie się od alternatywnych dróg zarobkowania i kariery).

Odczarowanie talentu to pozycja niezwykle ciekawa i przemyślana, ale w wielu kwestiach problematyczna. Sam autor ma świadomość, że temat i obrana metoda mogą budzić wątpliwości lub kontrowersje. Przyznaje też, z jakimi trudnościami mierzył się podczas zbierania materiałów, przeprowadzania wywiadów i pisania. Wyznaje, że szacunek do osób badanych musiał skonfrontować z rzetelną próbą odpowiedzi na postawione pytania badawcze, z potrzebą naszkicowania ogólnych zjawisk. Szenajch wielokrotnie musiał rozbijać potoczne wyobrażenia o sukcesie artystycznym przez zestawienie ich z rzeczywistymi historiami. Przy czym zaznaczył, że jego rozmówcy przeważnie mieli świadomość swego statusu, wiedzieli, co już zostało o nich napisane i mieli skłonności do autokreacji. Często mieli też odpowiadali na pytania w sposób przemyślany, wyuczony; można było wyczuć ich zaplecze teoretyczne. Najbardziej problematyczne okazały się jednak same pojęcia „artysty” i „talentu”. Autor podkreślił ich niedefiniowalność i w swej pracy posługiwał się głównie kryterium „uznania”, które wydawało się bardziej mierzalne i możliwe do zweryfikowania (chociażby na podstawie obecności w przeglądach polskiej sztuki współczesnej, uczestnictwa w wystawach w konkretnych galeriach, działalności za granicą, pojawiania się w prasie). Temat i wybrana metoda miały w sobie wiele pułapek. Jednak dzięki temu, że autor miał ich

świadomość, udało mu się stworzyć ciekawy zarys drogi do bycia uznanym artystą wizualnym czy performatywnym. Z zaznaczeniem jednak, że nie jest to proces zamknięty, przebiegający według jednego słusznego wzoru, że możliwe są jeszcze inne drogi, nieznane rozgałęzienia i uwarunkowania.

Wiktoria Wojas

Wzór cytowania:

Noty o książkach, „Didaskalia. Gazeta Teatralna” 2023 nr 175/176, https://didaskalia.pl/pl/artykul/noty-o-ksiazkach-14.

Źródło: *https://didaskalia.pl/artykul/noty-o-ksiazkach-14*